

ELHONEN SAKS

RAAMATUST „EESTLASED JA JUUDID“, TALLINN, 2008

ELU EESTI NSV-S PÄRAST SÕDA

Pärast Saksa vägede väljaajamist Eestimaa piiridest taastati nõukogude võim. Tagalas olid aegsasti ette valmistatud selleks vajalikud kaadrid. Algasid uued repressioonid. 9. märtsil 1949¹ toimus uus suurküüditamine. Küüditatute asemele toodi inimesi teistest liiduvabariikidest. Selle tulemusel vähenes kiiresti eestlaste osakaal vabariigi rahvastikus. Eesti keele kasutamist asjaajamises ja teaduses püüti piirata. Tööstust hakati arendama ebamajanduslikult — tooraineid, seadmeid ja töölisi toodi siia Venemaalt ja valmistoodang viidi tagasi Venemaale. Kolhoosikorra kehtestamisega laostunud põllumajandus taastus küll lühikese aja jooksul, aga suurem osa toiduainetest rändas Moskva ja Leningradi turule.

Pidevalt vahetati Eesti NSV juhtkonda, eemaldades sellest eestimeelsed mehed ja naised. Kuigi kultuuri ja hariduse edendamiseks eraldati piisavalt raha, kehtestati range tsensuur marksistliku ideoloogia säilitamise nimel. Kodanike kontakte välismaaga vähendati miinimumini ja need toimusid KGB kontrolli all. Riigikorraga rahulolematuid vangistati või paigutati vaimuhaiglasse.

Eesti juutide saatus ei erinenud oluliselt eestlaste omast, kuid kultuuri valdkonnas kannatasid juudid rohkem. Heebrea keele õpetamine oli keelu all. Kui juudid "sula" ajal asutasid jidiškeelse draamaringi, aeti see õige varsti laiali. Vähemusrahvusena lakkasid nad olemast. Nõukogude Liidu poliitika ideoloogid kuulutasid kõik juudi rahvuslased imperialistide agentideks.

Siiski oli juutide elu Eestis turvalisem kui Venemaal. Paljud teiste liiduvabariikide juudid sõitsid Eestisse ja jäid siia elama. Tartu ülikool kujunes uuesti pelgupaigaks nendele juudi soost intellektuaalidele, kellel mujal ei lubatud vabalt oma mõtteid avaldada. Ilmekaks näiteks oli professor, hilisem Eesti Teaduste Akadeemia liige, ülemaailmse mainega semiootik **Juri Lotman**. Mõned teisedki eestijuudid olid kodumaal tuntud ja populaarsed. Eestimaa juutkonna uhkuseks on **Eri Klas**. Tema teeneid Eesti muusikakultuuri viimisel kogu maailma publiku ette ja sellega seoses Eesti maine olulisel tõstmisel tunnustavad kõik vabariigi elanikud.

Kustumatu jälje on jätnud eestimaalaste kultuuriloosse ka akadeemik **Mihhail Bronštein**, näitleja ja lavastaja **Eino Baskin**, kirjanik **Dagmar Normet**, kunstnik **Siima Škop**, tõlkija **Ita Saks**, ajaloolane **David Vseviiov**, kunstiteadlane **Boris Bernštein**, dirigent **Jüri Alpernten**, trompetist **Abi Zeider**, pianist **Anna Klas**, jurist **Simon Levin**, notar **Ber-Leib Gassmann** jt.

JUUDI RAHVUSE TAASSÜND

1988. aasta tormilised sündmused Eestimaal avasid uue lehekülje juudi rahva ajaloos. Märtsikuul kohvikus "Pegasus" toimunud radikaalsete intellektuaalide koosviibimisel tegi Eesti Muinsuskaitse Seltsi esimees **Trivimi Velliste** Tallinna Pedagoogilise Instituudi õppejõule **Anita Turovskile** ettepaneku asutada Juudi Kultuuri Selts. Idee levis kiiresti.

¹ Tegelikult 25.3.1949 (MR)

Kahe nädala pärast kutsus **David Slomka** kokku koosoleku. Moodustati initsiatiivgrupp, mis organiseeris asutamiskoosoleku 30. märtsil. Sellest võttis osa 85 inimest. **Jevgenia Gurin-Loov** tegi ettekande Eesti Vabariigis enne sõda kehtinud juudi kultuuriautonoomia kohta. David Slomka tegi ettepaneku asutada Eesti Muinsuskaitse Seltsi juurde Juudi Kultuuri Selts. Ettepanek võeti vastu ühel häälel. Seltsi juhatuse esimeheks valiti **Samuel Lazikin**. Eesti Juudi Kultuuri Seltsi (EJKS) ametlik registreerimine toimus 5. mail 1988. 7. juunil saadi ENSV Ülemnõukogu Presiidiumi poolt luba kasutada juudi rahvuslikku sümbolikat — kuusnurkset Taaveti tähte ja seitsmeharulist küünlajala menoraad.

Juudi seltsi omaalgatuslik asutamine Eestis äratas suurt tähelepanu kogu NSV Liidu territooriumil. Selts sai palju kirju teistest vabariikidest, milles väljendati vaimustust ja imetlust. Küsiti nõu, kuidas saaks analoogilise seltsi luua. **Järjekordselt olid rahvuskaaslased eestijuutidele kadedad.**

Kui 21. septembril tuli kokku Eestimaa Rahvuste Foorum, võttis EJKS sellest osa, saates sinna oma delegatsiooni. Foorumi esimeheks valiti EJKS-i liige **Hagi Šein**. Foorumi nõukogu koosseisu valiti ka EJKS-i esimees Samuel Lazikin. Tema esindas Juudi Kultuuri Seltsi ka Eestimaa Rahvarinde esimesel kongressil 1.—2. oktoobril.

Algas aktiivne tegevus. Võeti osa Eesti Muinsuskaitse Seltsi päevadest Pärnus 7.-8. oktoobril. Moodustati toimikond EJKS-i ajalehe väljaandmiseks. Hakati organiseerima kultuuriüritusi, kohtumisi tuntud isikutega, noorteõhtuid.

31. detsembril 1988 oli Eesti Juudi Kultuuri Seltsil juba 449 liiget. Selts võttis aktiivselt osa kõigist üldrahvalikest üritustest Eestis. Meenutades Rahvarinde loomist, ei saa märkimata jätta juudi päritolu Tartu ülikooli professorit **Rem Blumi**. Ta oli juba 1960. aastatel ülikooli anti-stalinistliku rühmitise liige. Olles kontaktis Moskva dissidentidega, levitas Eestis nende põrandaaluseid väljaandeid. Tema oli üks Tartu Rahvarinde loojaist — ja esimene ohver. Ägedate vaidluste ajal Interrinde juhtidega 1989. aastal tabas teda infarkt ja ta suri, nägemata Eesti Vabariigi taassündi.

1989. aasta 2. aprillil toimus Tallinna Tehnikaülikooli aulas Juudi Kultuuri Seltsi esimene aastakonverents. Aukülalisena viibis kohal NSV Liidu Hollandi Saatkonna juures tegutsev Iisraeli riigi konsulaarrühma juht Arye Levin. See oli esimene kord, kui Iisraeli diplomaat külastas Eesti NSVd. Aruandekõne pidas Samuel Lazikin. Toimus kontsert, kus erilise vaimustusega kuulati juudi lastekoori esinemist.

Konverentsil võeti vastu EJKS-i programm ja resolutsioon "Demokratiseerimise toetuseks Eestis".